

DE MUNT KLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw

Driemaandelijks tijdschrift

- 11 -

juli 1996

10 Stuiver 1790, of "Leve de ajuin!"

Vz.: Klimmende Belgische leeuw naar rechts; er rond, MO(NETA) NOV(A) ARG (ENTEA) PROV(INCIARUM) FOED(ERATARUM) BELG(II) (Nieuwe zilveren munt van de Verenigde Belgische Provincies); in de afsnede 17 (kopje) 90

Kz.: Twee in elkaar gestrengelde handen die uit wolken komen; erachter, pijlenbundel met 11 naar boven gekeerde pijlen; er rond, IN VNIONE SALVS (voor de vertaling, zie verder); in de afsnede, X SOLS (10 stuiver)

Rand: kabelrand

Massa: 4,648 g; 868/1000 zilver

Vanhoudt, J 58

De Brabantse Omwenteling, een bizarre revolutie

De Brabantse Omwenteling wordt in België doorgaans niet goed begrepen; men beschouwt ze maar al te vaak als een Belgische versie van de Franse Revolutie. Beide evenementen betekenden wel een opstand tegen de wettige vorst, doch daar houdt iedere vergelijking op. De drijfveren van de Brabantse omwenteling waren immers helemaal het tegengestelde van die van de Franse Revolutie.

Verantwoordelijke uitgever : H. VANHOUDT, Belsenakestraat 20, 3020 HERENT

Afgifte Kantoor Wetteren 1

In juli 1789 was het Franse volk in opstand gekomen en eiste de afschaffing van de privileges van de adel en van de Kerk. De koning werd afgezet en later onthoofd. In de Oostenrijkse Nederlanden was de toestand echter helemaal anders: de keizer was revolutionair en zijn onderdanen kwamen tegen hem in opstand om de oude toestand de bewaren.

Maria-Theresia had tijdens haar regering het respect voor de gewoonten van het land weten te koppelen aan de bevordering van de welvaart. De Oostenrijkse Nederlanden werden bestuurd volgens een systeem van provinciaal federalisme; elke provincie had een soort eigen parlement, die men de Staten noemde. Haar zoon, Jozef II, die haar in 1781 opvolgde, was een schoolvoorbeeld van de “verlichte” vorst: een soeverein die volledig onder invloed stond van de nieuwe ideeën van de filosofen van zijn tijd. Bij zijn bezoek aan onze provincies verklaarde hij dat hij kwam om te werken en niet om te feesten. Hij had zeer moderne visies op het staatsbeleid, te modern voor zijn tijd; anderzijds was hij een zeer slecht psycholoog. Hij begreep niet dat men niet zomaar, zonder enige voorbereiding, de meest heilige tradities van een volk met de voeten kon treden. Hij vroeg nooit om raad en dulde ook geen enkele tegenspraak. Zijn standpunt was dat hij perfect wist wat goed was voor het volk en hij overspoelde onze provincies met nieuwe verordeningen. 160 kloosters van contemplatieve kloosterorden werden afgeschaft omdat ze niet nuttig waren voor de gemeenschap. Als voorstander van de scheiding van Kerk en staat stelde hij het burgerlijk huwelijk in. De gilden werden afgeschaft en een volledige vrijheid van aanwerving en gebruik van werkrachten werd uitgeroepen. Alle seminaries werden afgeschaft en vervangen door twee seminaries onder staatscontrole, één te Leuven en één te Luxemburg. De verkoop van ambten werd verboden enz. Resultaat: iedereen was ontevreden. De geestelijkheid door de inbeslagname van de kloosters, het burgerlijk huwelijk en de staatscontrole op de seminaries; de edelen door de aantasting van hun privileges; de werkende klasse door de afschaffing van de gilden; de boeren door de afschaffing van de kermissen en de bedevaarten. Zelfs de liberalen, die normaal de vrijheid van aanwerving hadden moeten toejuichen, waren zo geschokt door het autoritair optreden van de vorst dat ze in de oppositie gingen. De weerstand tegen het beleid van de keizer kristalliseerde zich rond twee advocaten, Henri van der Noot, een ultra-conservatieve patriciër die de steun had van de grote kloosters en François Vonck, meer sociaal gericht, die vooral verontwaardigd was door de autoritaire methoden van de keizer. Beiden vormden een patriottisch comité.

Het land werd in theorie bestuurd door de gouvernante van de Nederlanden, aartshertogin Maria-Christina, een zuster van Jozef II. Ze deelde echter niet de ideeën van haar broer en poogde, tezamen met haar man, Albert van Saksen-Teschen, de scherpe hoeken van het conflict tussen de keizer en zijn onderdanen af te ronden. Jozef II had echter zijn zuster alle beslissingsmacht ontnomen en haar een zuiver representatieve functie gegeven. Hij vond dat het werkelijk bestuur de taak was van specialisten. Maria-Christina had nochtans vroeger reeds bewezen dat ze goede diplomatieke capaciteiten had, vermits ze er zelfs in geslaagd was de Hongaren te besturen. De man, die te Brussel werkelijk aan de touwtjes trok, was de gevolmachtigde minister van de keizer, Barbiano di Belgiojoso.

Toen de toestand in de eerste maanden van 1789 steeds meer uit de hand begon te lopen en Belgiojoso zich nergens nog durfde tonen, meenden Maria-Christina en Albert dat het ogenblik gekomen was om het roer opnieuw in handen te nemen. Jozef II was bovendien ver weg (in de Krim op bezoek bij Catharina II van Rusland). De gouverneurs trokken op 31 mei 1789 de voornaamste keizerlijke besluiten in en

vroegen het ontslag van Belgiojoso. Jozef II was woedend en ontbood zijn zuster en haar man in Wenen. Hij bekrachtigde in december 1789 opnieuw zijn besluiten, toen België zich praktisch had vrijgevochten.

Want intussen had de oppositie een leger van ongeveer 3.700 man op de been gebracht, waaronder 200 jongeren van minder van 15. Ze beschikten over slechts 500 geweren, waarvan 200 in bruikbare staat en hadden geen artillerie. De leiding van dit leger werd toevertrouwd aan generaal Van der Meersch. Eerst verzamelden ze zich rond Hasselt, dat in het prinsbisdom Luik lag en waar ze, gezien de revolutionaire toestand aldaar, tamelijk veilig waren. Er werd echter toch besloten zich terug te trekken in de Noordelijke Nederlanden, te Breda. De volledige Oostenrijkse legermacht in België was ongeveer 7.500 man sterk; heel wat troepen waren naar Oostenrijk geroepen voor de oorlog tegen de Turken. Het opstandelingenleger behaalde een eerste succes in Turnhout, waar de eerste kanonnen werden veroverd, doch Van der Meersch kreeg niet de verhoopde steun en trok zich terug in de Noordelijke Nederlanden. Op 7 november werd een nieuw offensief ingezet, ditmaal tegen Gent. Het Oostenrijks garnizoen vluchtte. Het revolutionair leger groeide aan door overlopers uit het Oostenrijks leger, jongens van onze streken, die ook hun wapens en materieel met zich meebrachten. Brussel, Namen en Antwerpen vielen in december 1790. De Oostenrijkers trokken zich terug in Luxemburg en de opstandelingen stootten door tot Saint-Hubert.

Op 10 januari 1790 verklaarden de afgevaardigden van de provincies van de Oostenrijkse Nederlanden de onafhankelijkheid. Alleen Luxemburg dat ook deel uitmaakte van de Oostenrijkse Nederlanden was niet vertegenwoordigd. De benaming van de nieuwe republiek "Confederatie der Verenigde Belgische Staten" is duidelijk afgekeken van de naam van de Verenigde Staten van Noord-Amerika, die hun onafhankelijkheid acht jaar eerder hadden veroverd en uit wier onafhankelijkheidsverklaring hele zinnen werden overgenomen voor de nieuwe grondwet. Het kwam daarna zeer vlug tot een breuk tussen Van der Noot en Vonck, en deze laatste moest naar Rijsel vluchten. In de steden grepen revolutionaire feesten plaats waarop de plattelandsbevolking, onder leiding van haar priesters, de eed aan het nieuwe regime kwam afleggen. Doch de revolutie verliep niet zo rechtlijnig; het kwam op verschillende plaatsen tot boerenopstanden tegen de nieuwe republiek die dikwijls van keizersgezindheid getuigden.

Op 20 februari 1790 stierf Jozef II. Zijn broer die hem opvolgde onder de naam Leopold II, toonde zich zeer soepel en kondigde een algemene amnestie af. Vanuit Luxemburg namen zijn troepen het land terug in zonder slag of stoot en deden hun intrede in Brussel, in december 1790. De Brabantse omwenteling had nog geen jaar geduurd.

De Munt

Munt slaan is een van de allereerste zorgen van praktisch elk nieuw regime omdat het de meest inslaande bevestiging is van zijn bestaan. Het congres had, volgens artikel 5 van het unieverdrag der provinciën, het alleenrecht om munt te staan en het maakte daar dan ook zo vlug mogelijk gebruik van. Het vertrouwde de vervaardiging der munten toe aan de graveur-generaal van de munt te Brussel, Theodoor Van Berckel, een zeer begaafd kunstenaar. Er zijn geen officiële stukken teruggevonden die voorafgaandelijk de muntslag organiseren. Mogelijk werden ze vernietigd, zoals zovele andere papieren na de omwenteling, maar het is best mogelijk dat, in zijn haast

om de muntslag op gang te brengen, het congres er zich toe beperkt heeft enkele algemene richtlijnen aan Van Berckel te geven. Alleen de perfecte afwerking die deze graveur aan de munten wist te geven doen het karakter van overhaaste besluitvorming rond deze muntuitgifte wat vergeten. De eerste officiële vermelding van de nieuwe muntslag gebeurde in mei, toen men reeds de koperstukken aan het slaan was. Toen de eigenlijke muntverordening op 14 augustus 1790 verscheen, waren er reeds hele en halve guldens geslagen.

Men was begonnen met de kopermunt officieel te slaan omdat daar het grootste gebrek aan was en ook omdat deze stukken het meest onder het volk circuleerden en dus het grootste propagandistisch effect hadden. Bovendien hadden de Oostenrijkers de schatkist met goud en zilver geëvacueerd, zodat in den beginne geen edel metaal kon geslagen worden en er was op kopergeld heel wat winst te maken: de waarde van het koper vermeerderd met de productiekosten lag lager dan de waarde waarvoor de stukken in omloop gebracht werden. Om deze koperstukken gemakkelijk herkenbaar te maken bij het volk werden keerzijden gekozen die fel aanleunen bij de dubbele en enkele oorden van de Oostenrijkse Nederlanden: een tekst die ook begint met “AD USUM...” met of zonder lauwerkrans, naargelang van de waarde. Op de voorzijde was het portret van de keizer echter vervangen door de Belgische leeuw die een stok met een vrijheidsmuts vasthoudt. In de uitgifte van kopermunten gaf het congres dus blijk van enig doorzicht. Het liep echter volledig fout toen men aan de zilverstukken begon.

De Brabantse gulden, die al lang niet meer was aangemunt, werd in onze streken nog wel als rekeneenheid gebruikt; vandaar de keuze van de gulden als munt van de nieuwe republiek. Toen de eerste stukken van een gulden en een halve gulden (10 stuiver) begin juli 1790 uitkwamen, gingen de Latijnkennende intellectuelen onmiddellijk aan het steigeren. De legende op de keerzijde der stukken, IN UNIONE SALUS, was slecht Latijn. Ze was duidelijk opgesteld door een Franstalige die “L'Union fait la force” of iets dergelijks in het Latijn had willen vertalen. Doch het woord “unio” (genitief unionis) betekent in klassiek Latijn niet eenheid maar ajuin of eventueel parel. Er zijn wel enkele voorbeelden in middeleeuws Latijn waar “unio” eenheid betekent, doch in goed Latijn staat er dus “Het heil (des vaderlands) ligt in de ajuin”! Concordia zou correct geweest zijn. De verantwoordelijken voor de munt probeerden zo vlug mogelijk hun fout te verbeteren en T. Van Berckel moest snel nieuwe stempels maken voor de gulden en de halve gulden. Het type veranderde niet, maar de tekst op beide zijden werd veranderd; blijkbaar waagde men het niet meer zelf een tekst op te stellen want men nam nu bijbelse citaten als omschrift: alle zilvermunten moesten nu de tekst DOMINI EST REGNUM ET IPSE DOMINABITUR GENTIUM dragen (Dit is het Rijk des Heren en Hijzelf zal heersen over de volkeren) (Psalmen 21,29); de zilveren leeuw kreeg bovendien als randschrift QUID FORTIUS LEONI (wat is sterker dan een leeuw) (Rechters 14,18). In het muntdecreet werd niet gezegd waarom de legende veranderd werd, er werd alleen vermeld dat een klein aantal stukken van dit type reeds werd uitgegeven en dat die, gezien het feit dat ze hetzelfde gewicht en gehalte bezaten, in omloop mochten blijven tegen dezelfde koers als de munten met de nieuwe tekst. De munten met de foutieve legende werden gedurende vijf of zes weken geslagen. J. Demey heeft eertijds aan de hand van archiefmateriaal berekend dat er van dit foutieve stuk 53.111 exemplaren werden aangemunt waarvan er op 24 juli 15.149 exemplaren werden hersmolten. De muntverordening bepaalde verder dat er een zilveren leeuw zou geslagen worden. Met de zilveren leeuw was er wel iets eigenaardig aan de hand. Op de guldens en de halve guldens (10 stuiver) stond er een waarde aanduiding en ze waren voor die waarde in

omloop in het land. Op de zilveren leeuw stond echter geen vermelding van waarde en dit was blijkbaar geen toeval. De waarde werd vastgesteld op drie Hollandse gulden of drie en een halve Brabantse gulden. Blijkbaar trok het Congres er zich niet veel van aan dat drie en een halve gulden geen praktische muntwaarde was; het werd blijkbaar vooral belangrijk geacht dat de zilveren leeuw dezelfde waarde zou hebben als de stukken van drie gulden van de Noordelijke Nederlanden (met de staande Nederlandse maagd die een stok met vrijheidshoed vasthoudt). Dit was een gegeerde internationaal aanvaarde munt, die op haar beurt terugging op de oude ducats van de Spaanse Nederlanden. De zilveren leeuw was echter van iets lagere kwaliteit dan de Hollandse stukken van drie gulden: 32,825 g van 872/1000 of 28,623 g zuiver zilver tegen 31,82 g zilver van 920/1000 of 29,274 g zuiver zilver. Het snelle einde van de revolutie belette het slaan van de halve zilveren leeuw en van de stukken in biljoen van 5 stuiver en 10 oorden.

Het muntedict kondigde ook het slaan van een gouden leeuw aan, ter waarde van 14 Brabantse gulden, waarover de gegevens later zouden worden bekend gemaakt. Deze waarde komt met geen enkele oude of buitenlandse munt overeen; ze werd duidelijk bepaald door de wil het stuk een koers te geven die zowel in een geheel aantal Hollandse (12) als Brabantse gulden (14) kon worden uitgedrukt. Een halve gouden leeuw van 7 Brabantse en 6 Hollandse gulden lag dus ook nog in de mogelijkheden. Dit prachtige muntstuk werd wél geslagen doch de officiële verordening is niet teruggevonden.

Dit nieuw muntstelsel deed dus bijna volledig afbreuk van het Oostenrijkse. Alleen de kopermunten sloten er nog bij aan. Twee krachtlijnen schijnen de muntpolitiek van de nieuwe republiek gedomineerd te hebben. De creatie van de gulden en de halve gulden was een poging om de Brabantse rekenmunt tot een werkelijk bestaande munt te maken. De creatie van de zilveren en de gouden leeuw geeft anderzijds duidelijk aan dat de Verenigde Belgische Provinciën sterk wilden gaan aanleunen bij het muntsysteem van de Noordelijke Nederlanden voor wat de grote muntwaarden aangaat. Daarom vertoonden ze geen waarde aanduiding, in tegenstelling met guldens en halve guldens, daarom ook werd voor Brabant de onpraktische muntwaarde van 3 ½ gulden gekozen voor de zilveren leeuw (of om gelijkwaardig te maken aan de Nederlandse drie gulden); daarom werd tenslotte de bizarre waarde van 14 Brabantse gulden gekozen voor de gouden leeuw.

De symboliek van het muntstuk

Reeds ten tijde van de Spaanse overheersing stond de Belgische leeuw als symbool van de Nederlanden, zowel Noordelijke als Zuidelijke. Waarschijnlijk omdat de leeuw in een groot deel der provinciewapens voorkomt. We kennen trouwens allen de oude kaarten van de Nederlanden waarop het grondgebied de vorm aanneemt van een leeuw, met opschrift LEO BELGICUS. Op het generaliteitszegel der Spaanse Nederlanden staat een gekroonde klimmende leeuw, die in de opgeheven rechterpoot een zwaard draagt en in de linker een bundel van 11 naar beneden gekeerde pijlen, omwonden met een lint met opschrift CONCORDIAE (door de eendracht). De 11 pijlen symboliseren de 11 provincies van de Spaanse Nederlanden. Na de afscheiding van de Noordelijke Nederlanden namen deze dezelfde leeuw over voor hun zegel maar de leeuw houdt slechts zeven naar beneden gekeerde pijlen vast.

De in elkaar gestrengelde handen op de keerzijde zijn een symbool voor de eendracht dat reeds op Romeinse munten voorkomt en dat geen verdere commentaar behoeft.

De pijlenbundel is een symbool voor de eendracht teruggaande op een verhaal uit de oudheid, waarin een koning van de Scythen, een steppenvolk, op zijn doodsbed zijn tachtig zonen bij elkaar riep en een bundel pijlen liet rondgaan met het verzoek de bundel te breken. Toen dit niet mogelijk bleek maakte de stervende de bundel los en brak elke pijl afzonderlijk, om door deze symbolische daad zijn zonen aan te zetten tot eendracht. Elke pijl staat voor een van de elf "provincies" die bij de Brabantse omwenteling zouden betrokken geweest zijn. We vinden de elf wapenschilden van deze streken trouwens afgebeeld op de zilveren en de gouden leeuw. Het zijn Brabant, Henegouwen, Gelderland, Luxemburg, Vlaanderen, het Westen van Vlaanderen, Limburg, Namen, Doornik, Het Doornikse en Mechelen. De aanwezigheid van Luxemburg in deze symboliek was in feite een leugen omdat deze provincie onder Oostenrijkse controle was gebleven en geen afgevaardigde gestuurd had naar het congres. Misschien werd het er toch maar bijgerekend omdat de revolutionaire troepen tot op Luxemburgs grondgebied waren doorgedrongen. Gelderland is niet het Gelderland van de Noordelijke Nederlanden, maar het deel van Gelderland onder Oostenrijkse controle (in feite enkel de stad Roermond en vier omliggende dorpen). Het Westen van Vlaanderen komt niet overeen met de huidige provincie West-Vlaanderen, het was een gedeelte van Vlaanderen dat door Frankrijk was teruggegeven en dat als hoofdstad Ieper had. Om juridische redenen werd er ook een onderscheid gemaakt tussen de stad Doornik en de streek van Doornik, die als twee "provincies" telden doch die beide door dezelfde afgevaardigde waren vertegenwoordigd in het congres.

Harry Dewit